

UV MITT, RAPPORT 2005:8

ARKEOLOGISK UTREDNING

Hagnesta bergtäkt

Södermanland, Helgona och Svärta socknar, Hagnesta 1:2 och Sjösa 1:3

Dnr 421-4087-2004

Wivianne Bondesson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Mitt

Instrumentvägen 19

126 53 HÄGERSTEN

Tel. 08-5191 8200

Fax 08-5191 8459

www.raa.se/uv

uvmitt@raa.se

© 2005 Riksantikvarieämbetet

UV Mitt, Rapport 2005:8

ISSN 1403-9044

Kart- och ritmaterial Ingegerd Tonegård

Layout Charlotta Lindgren

Omslagsbild Karin Neander på boplatsen, objekt 3 med fynd av kvarts (F3). Foto: Wivianne Bondesson.

Tryck Birger Gustafsson Digital AB, Stockholm 2005

Kartor ur allmänt kartmaterial. © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

Fig. 1 är godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2005-07-04.

Innehåll

Sammanfattning	5
Antikvarisk bakgrund	5
Arkeologisk potential	5
Målsättning	5
Metod och genomförande	6
Resultat	6
Administrativa uppgifter	8
Bilagor	9
Bilaga 1. Objekttabell	9
Bilaga 2. Schakttabell	9
Bilaga 3. Fyndtabell	10

Figurer

1. Utdrag ur Topografiska kartans blad 9H SV med utredningsområdet markerat.
Skala 1:50 000 4
2. Karta över utredningsområdet med objekt och schakt markerade.
Skala 1:5 000. a) Objekt 4, en litenstensättning. b) Objekt 1, en kvartsåder.
c) Objekt 2, enstenssamling rest av fälla 7

Fig. 1. Utdrag ur Topografiska kartans blad 9H SV med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Med anledning av en planerad bergtäkt har Länsstyrelsen i Södermanlands län begärt en arkeologisk utredning av delar av fastigheterna Hagnesta 1:2 och Sjösa 1:3 i socknarna Helgona och Svärta i Nyköpings kommun i Södermanland.

Området är cirka 0,25 km² stort och utgörs av ett skogklätt bergsområde som i söder, väster och norr omges av sankare partier. Höjden över havet varierar mellan 36 och 58 meter.

Vid utredningen som utfördes av Riksantikvarieämbetet UV Mitt den 20 april och 5 maj 2005, registrerades fem objekt varav två har fornlämningsstatus. Dessa utgörs av en boplats, objekt 3, och en litenstensättning, objekt 4.

De övriga registrerade objekten som här klassats som övriga kulturhistoriska lämningar och består av en litenstenssamling som troligen utgör en rest av en fälla av något slag (objekt 2) samt två kvartsådror som kan ha varit mesolitiska kvartsbrott (objekten 1 och 5). Här är emellertid de synliga tecknen på aktiv brytning alltför tveksamma för att motivera fornlämningsstatus.

Antikvarisk bakgrund

I närområdet, på ett bergskrön cirka 100 meter nordöst om utredningsområdet, finns en fornlämning registrerad i Fornminnesregistret (FMR) RAÄ 169 i Svärta socken. Den utgörs av en flerradig stenhägnad med en diameter på 37–39 meter, lagd av 0,15–0,8 meter stora stenar. Hägnaden omsluter flerastensamlingar.

Ytterligare ett stycke öster om utredningsområdet finns RAÄ 170:1–3 i samma socken. Lämningarna utgörs av tre stensträngar belägna på rad och som skär av ett litet bergskrön med branta kanter på de tre andra sidorna. I FMIS har dessa lämningar kategoriserats som agrara lämningar men de tillhör snarare en kategori med rituella förtecken. De är båda mycket ovanliga till form och utseende.

I historisk tid har den västra delen av utredningsområdet hört till byn Hagnestas utmarksområde som har markerats som skog på historisk karta (Storskifteskartan från år 1773 akt C29–13:2). Den östra delen har utgjort skogsmark till byn Gällsund.

Arkeologisk potential

Förutsättningarna för att kunna komplettera fornlämningsbilden i området bedömdes vara goda. Av höjdnivåerna att döma fanns förutsättningar för att finna till exempel boplatser från stenåldern. Att sådana boplatser inte alltid finns registrerade i FMR kan bero på att de inte aktivt eftersökts på samma sätt vid den reguljära fornminnesinventeringen som vid en utredning.

Den näraliggande stenhägnaden indikerar möjligheter att finna andra lämningar av okänd ålder inom utredningsområdet som kan ha haft ett samband med den. Därtill kan man förvänta sig att finna lämningar från byfolkens utnyttjande av utmarken som till exempel kolbottnar. Socken- och bygränsen som löper över området skulle kunna ha varit rösad.

Målsättning

Den övergripande målsättningen vid en arkeologisk särskild utredning är att lokalisera och fastställa fornlämningar. Vid inventering av fornlämningar noteras ovan mark synliga lämningar samt gynnsamma lägen för boplatser. Status för dess boplatslägen fastställs genom utredningsgrävningar. På ett vidare plan syftar utredningen till att underlätta planprocessen så att man

kan undvika alternativt minimera ingreppen i fornlämningarna. Följande mer specifika mål för det aktuella området kan urskiljas:

- Lokalisera boplatser från stenåldern i topografiskt lämpliga lägen.
- Redovisa eventuella lämningar från utmarksbruk som bebyggelseämningar, kolmilor, tjärdalar och gränsmarkeringar med mera som påträffas i området. I en planeringssituation utgör de kulturhistoriska lämningar som kan bidra med fördjupad kännedom om sentida, lokal historia.

Metod och genomförande

- Arbetet inleddes med en excerpering av bakgrundsmaterial inför fältarbetet. Detta moment omfattar kartstudier av befintliga kartor, genomgång av Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), och Fornminnesregistret (FMR), båda vid Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Även lösfyndregistret vid Statens Historiska museum (SHM) har gått igenom. Momentet har omfattat studier av befintliga kartor men eftersom det rör sig om ett rent utmarksområde har arbetet inte omfattat excerpering av kartmaterial vid Lantmäteriverkets forskningsavdelning i Gävle för att framställa ett historiskt kartöverlägg. Kontakter har tagits med Projekt Skog & Historia som inventerat området efter framför allt utmarkslämningar.
- Inventering i fält varvid jordmån har kontrollerats med hjälp av jordsond. Kända fornlämningar och vid FMR registrerade kulturhistoriska lämningar i det närmaste området har besiktigats. Nya och möjliga fornlämningar, det vill säga boplatser utan synlig markering ovan mark har beskrivits och mäts in med GPS.
- En möjlig fornlämning, ett boplatsläge, har utredningsgrävts med hjälp av traktorgrävare varvid mindre schakt togs upp ner till anläggningsförande alternativt orörd nivå. Vid behov finrensades ytan för hand. Efter dokumentation och inmätning lades schaktet igen.
- Sammanställning och analys av resultat från byrå- och fältinventering presenteras i denna rapport.

Resultat

Vid utredningen registrerades fem objekt varav två har bedömts vara fornlämningar. De utgörs av en utredningsgrävd boplat, objekt 3, och en liten stensättning, objekt 4.

Boplatsen har ett fint läge i ett pass mellan två berg. Passet är ställvis ganska smalt men breddar sig på några platser. I fem av de nio grävda utredningsschakten påträffades slagen kvarts. Boplatsen är belägen mellan 45 och 52 meter över havet, vilket ger den en strandlinjedatering till äldre stenåldern för omkring 7 000 år sedan.

Stensättningen är osäker på grund av sin ringa storlek, men det gravtypiska läget på bergskrönet sammantaget med den fornlämningsbilden i närområdet med dess ovanliga typer av stenformationer på bergskrönen motiverar en fornlämningsstatus. Objektet har tidigare registrerats av projekt Skog & Historia och har då benämnts stensamling med status Inprickas ej, Bevakas. Med det menas att objektet behöver undersökas i händelse av exploatering (objektet har diskuterats med platsledare Anna Ulfhielm, Skog & Historia).

De övriga registrerade objekten som klassas som övriga kulturhistoriska lämningar, utgörs av en liten stensamling som troligen utgör en rest av någon typ av fälla (objekt 2) samt två kvartsådror som kan ha varit mesolitiska kvartsbrott (objekten 1 och 5). Här är emellertid de synliga tecknen på aktiv brytning alltför tveksamma för att motivera fornlämningsstatus. Närheter till den mesolitiska boplatsen är dock en stark indikation.

Fig. 2. Karta över utredningsområdet med objekt och schakt markerade. Skala 1:5 000.
 a) Objekt 4, en litenstensättning.
 b) Objekt 1, en kvartsåder.
 c) Objekt 2, enstensamling rest av fälla. Foto: Wivianne Bondesson.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-4087-2004.

Länsstyrelsens dnr: 431-10876-2004.

Projektnummer: 1220460.

Undersökningstid: 20 april och 3 maj 2005.

Projektgrupp: Projektledare Wivianne Bondesson, projektmedarbetare

Karin Neander, systemförvaltare Helen Grenler, kulturgeograf

Elisabet Essen från Riksantikvarieämbetet UV Mitt samt GIS-praktikant

Isabelle Ljungkvist från Kartotek, Haninge.

Underkonsulter: AB Upplandsschakt.

Exploateringsyta: 0,25 km².

Utredd yta: 0,25 km².

Läge: Ekonomiska kartan, blad 9H 3e Sjösa och 9H 4e Svärta.

Koordinatsystem: Rikets 2,5 gon V.

Koordinater för undersökningsytans sydvästra hörn:

x 6519434, y 1572442.

Höjdsystem: –

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska

arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: 9 digitala foton med Unr 4128:1–9.

Fynd: Fynd med Fnr 1–5 samt 7 (nr 6 utgår) är inlämnade för fyndfördelning till Statens historiska museum (SHM).

Bilagor

Bilaga 1. Objekttabell

Obj.nr	Art	Anläggningsbeskrivning	Status
1	Kvartsbrott (?)	På en ca 1 m ² stor yta är en kvartsåder, 10–20 cm bred, med en mindre mängd kringspridda bitar av lös kvarts, varav merparten kan vara frostsprängd. En bra bit påträffades. F7. Belägen på SSÖ sluttande krön av berg.	Ej fornlämning
2	Stensamling	På en ca 2x2 m stor yta är en oregelbunden och delvis utspridd samling av 0,15–0,5 m stora stenar. I centrala delen är det mer avsiktligt ihoplagt. Belägen på flackt SSÖ sluttande kalt berg.	Ej fornlämning
3	Boplats	260x10–70 m stort (NV–SÖ). Beläget i pass mellan berg. I NV grenar det ut sig i en smal arm mot SV. Större delen av ytan sluttar mot NV och varierar i bredd, ibland trångt för att ställvis vidgas. I NÖ övergår det till att följa V kanten av tämligen brant berg. Skogsmark, blandskog. 45–52 m.ö.h.	Fornlämning
4	Stensättning (?)	1,5x1,5 m stor och 0,2 m hög. Trekantig form som sträcker ut sig en bit mot NÖ och fyller ut en liten skreva i berget. Bestående av 0,15–0,6 m stora, mestadels tämligen flata stenar. De två största stenarna verkar komma från samma block. Belägen på krön av kalt berg. Hällmark omgivet av skogsmark.	Ej fornlämning
5	Kvartsbrott (?)	Kvartsåder ca 3 m lång och 10 cm bred (NÖ–SV). Inget tydligt uttag men lite kross bredvid som dock kan vara frosssprängt eller orsakat av sprängsten från den näraliggande täkten.. Beläget på krön av berg. Hällmark med enstaka tallar.	Ej fornlämning

Bilaga 2. Schakttabell

Obj.nr	Art	Schaktbeskrivning	Fyndnr
3	Boplatsläge	Schakt 1: 5x2,5 m stort (ÖSÖ–VNV) och 0,15–0,3 m djupt. Torv/mylla 0,07 m tjockt därunder moig morän med måttligt med 0,05–0,1 m stora stenar. Ställvis ganska sotigt under torven.	F1
		Schakt 2: 6x2,5 m stort (Ö–V) och 0,15 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder grusig morän med rikligt med småsten <0,1 m stora.	F2
		Schakt 3: 3,5x2–2,5 m stort (SSÖ–NNV) och 0,1–0,15 m djupt. Torv/mylla 0,07 m tjockt därunder grusig morän med småsten <0,1 m stora.	F3
		Schakt 4: 3,5x2,5 m stort (VNV–ÖSÖ) och 0,15–0,2 m djupt. Torv/mylla 0,07–0,1 m tjockt därunder sandig morän, mycket rikligt bemängd med sten 0,03–0,15 m stora.	F4
		Schakt 5: 3,5x2–2,5 m stort (N–S) och 0,15–0,3 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder sandig morän med rikligt med 0,03–0,6 m stora stenar, flertalet 0,05–0,1 m stora.	F5
		Schakt 6: 3,5x2–2,5 m stort (NÖ–SV) och 0,05–0,3 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder sandig morän med rikligt med 0,02–0,15 m stora stenar. Berg i dagen i Ö.	F6
		Schakt 7: 4x2,5 m stort (NV–SÖ) och 0,15–0,25 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder sandig/grusig morän med rikligt med 0,1–0,15 m stora stenar. Berg i dagen i Ö.	
		Schakt 8: 3,5x2,5 m stort (NÖ–SV) och 0,25 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder sandig morän med rikligt med 0,02–0,15 m stora stenar, enstaka upp till 0,4 m stora.	
		Schakt 9: 3,5x2,5 m stort (NÖ–SV) och 0,2–0,3 m djupt. Torv/mylla 0,1 m tjockt därunder sandig morän med rikligt med 0,02–0,4 m stora stenar, vanligen 0,15 m stora.	

Bilaga 3. Fyndtabell

<i>Fnr</i>	<i>Obj.nr/ RAÄ nr</i>	<i>Schaktnr/ provgrop nr</i>	<i>Fornlämnings- typ</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt, g</i>	<i>Material</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Anmärkning</i>
1	3	1	Boplats	2	0,5	Kvarts	1 splitter, 1 övrig slagen kvarts	
2	3	2	Boplats	4	35,5	Kvarts	1 bipolär kärna, 3 övrig slagen kvarts	
3	3	3	Boplats	13	153,6	Kvarts	6 avslag, 7 övrig slagen kvarts	Ett avslag är spetsliknande
4	3	4	Boplats	4	22,4	Kvarts	1 avslag, 3 övrig slagen kvarts	
5	3	5	Boplats	1	19,4	Kvarts	1 övrig slagen kvarts	
6	3	6	Boplats	–	–	–	–	Utgår
7	1	Lösfynd	Kvartsbrott (?)	1	0,8	Kvarts	1 avslag	